

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Sztuki plastyczne w procesie kształtowania osobowości i postawy otwartej na świat

Author: Ewa Linkiewicz

Citation style: Linkiewicz Ewa. (2014). Sztuki plastyczne w procesie kształtowania osobowości i postawy otwartej na świat. W: U. Szuścik, E. Linkiewicz (red.), "Sztuka, edukacja, kultura : z teorii i praktyki edukacji artystycznej" (S. 280-292). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Ewa Linkiewicz

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Artystyczny

Instytut Sztuki

Sztuki plastyczne w procesie kształtowania osobowości i postawy otwartej na świat

Sztuki plastyczne wyrastają z potrzeb psychicznych i dlatego są w pełni zintegrowane z życiem psychicznym jednostki oraz z całym jego otoczeniem. Jako podstawowa forma ekspresji są wyrazem indywidualnego rozwoju psychicznego, a tym samym jedną z dróg poznania rozwoju umysłowego i kształtującej się osobowości. Jeszcze w początkach XX w. twórczość plastyczną traktowano jako nieszkodliwą formę aktywności wieku dziecięcego, wygasającą samorzutnie tak, jak wygasa skłonność do zabawy. Od tego czasu wiele się zmieniło. Funkcje przypisywane tej formie twórczości są bezsporne. Wielką w tym zasługą estetyki, teorii wychowania estetycznego a w szczególności psychologii.

Psychologia ujawniła trudną do poznania specyfikę funkcjonowania człowieka, która nie jest prostą sumą procesów biologicznych i psychicznych. Francuscy psychiatrzy, J.M. Charcot i Pierre Janet, wprowadzili do nauki termin osobowość dla określenia tej całości, jaką jest człowiek¹.

Termin osobowość od początku był wprowadzony do nauki w różnorodnych znaczeniach. Podkreślić jednak należy, że są one przejawem rozmaitych podejść do określenia tego, czym jest nurtująca badaczy, zintegrowana, manifestująca się pewną autonomią całość, jaką stanowi człowiek obserwowany w działaniu. Zainteresowanie się problematyką osobowości wiąże się z ogólnymi tendencjami, jakie zaznaczają się w badaniach psychologicznych. Przede wszystkim zwraca uwagę przechodzenie z badania treści świadomości i form jej przejawiania się na funkcjonowanie człowieka. W związku z tym przedmiotem

¹ W. SZEWCZUK: *Psychologia. Zarys podręcznikowy*. T. 2. Warszawa, WSiP, 1975, s. 215.

badania staje się zachowanie, a celem — poznanie czynników, które wpływają na jego przebieg. Wyłania się tu koncepcja struktury, która nie jest już układem statycznym, ale mechanizmem funkcjonowania. Mechanizmy psychologiczne regulacji zachowania się, podporządkowane centralnemu mechanizmowi, akcentuje wiele współczesnych koncepcji osobowości. W szczegółach różnią się one znacznie i to wskazuje, że problematyka osobowości jest zagadnieniem złożonym. Zaznaczyć tu należy koncepcje struktury, zwłaszcza ujmowanej z punktu widzenia funkcjonowania; zwrócenie uwagi na fakt, że osobowość kształtuje się w ciągu życia; że własna aktywność jednostki odgrywa tu istotną rolę obok dorobku społecznego, jakim są powszechnie cenione wartości, zasady postępowania, ideologia. Do kontynuowania badań dotyczących osobowości skłania, poza ciągle aktualnymi względami poznawczymi, praktyka życia codziennego. Współcześnie występują problemy związane z rozpoznawaniem i leczeniem zaburzeń zachowania się czy likwidacją trudności w procesie wychowania, ale zdecydowanie wysuwa się zadanie stworzenia człowiekowi warunków do jak najpełniejszego rozwoju. Chodzi więc o pokazanie, jak i pod wpływem jakich czynników może człowiek w pełni rozwinąć swoje możliwości i stać się społecznie wartościowy i twórczy. Otwiera się przeto perspektywa badania osobowości z punktu widzenia jej rozwoju, co nie tylko dla praktyki wychowawczej, ale i dla teorii osobowości może mieć ogromne znaczenie². Za podstawę koncepcji kształtowania się osobowości można przyjąć założenie, że człowiek to zorganizowany system funkcjonujący w ramach szerszego zorganizowanego systemu, jakim jest świat. Czynne uczestnictwo w otaczającym świecie, które uzyskuje coraz doskonalsze formy na kolejnych poziomach rozwoju, stanowi zasadniczy warunek kształtowania się poszczególnych czynności i całej wewnętrznej organizacji. Rozwój osobowości rozpatruje się w aspekcie rozwoju powiązań człowieka ze światem otaczającym i kształtowaniu się jego pozycji w świecie.

W zależności od przyjętej koncepcji jedna z nich zakłada, że pełnię osobowości osiąga człowiek w wieku dorastania. W związku z tym przyjmuje, że dopiero wtedy można mówić o osobowości. Stanowisko takie zajmują ci badacze, którzy sądzą, że osobowość stanowi specyficzny układ właściwości i cech. Gdyby przyjąć to założenie, elementy osobowości rozwijają się w dzieciństwie, a dopiero w okresie dorastania dochodzi do ich integracji oraz tworzy się osobowość i jej struktura. W myśl innej koncepcji kształtowania się osobowości, już w pierwszych latach życia człowieka formułują się jej podstawy i na każdym poziomie rozwoju zachodzą charakterystyczne zmiany oraz istnieją specyficzne warunki do kształtowania się osobowości. W wieku dorastania przejawia się osobowość w pełni, ale wtedy nie kończy się jej rozwój, a jedynie krystalizują jej podstawy.

² M. PORĘBSKA: *Osobowość i jej kształtowanie się w dzieciństwie i młodości*. Warszawa, WSiP, 1982, s. 12.

Proces kształtowania się osobowości teoretycznie obejmować może całe życie człowieka³.

Na rozwój człowieka oddziałują cztery grupy czynników, a mianowicie: wrodzone zadatki anatomiczno-fizjologiczne, przede wszystkim właściwość układu nerwowego, aktywność własna jednostki, środowisko, w jakim żyje, oraz wychowanie i nauczanie. Osobowość człowieka kształtuje się i rozwija od wczesnego dzieciństwa. Dlatego konieczne jest takie przygotowanie młodego pokolenia, które umożliwi mu efektywne i twórcze życie w społeczeństwie ludzi dorosłych. Wszystkie kierunki edukacji mają jednakowe i ważne znaczenie dla rozwoju dzieci. W każdym nowoczesnym systemie kształcenia i wychowania dąży się do równomiernego rozwoju wszystkich funkcji psychicznych dzieci, ponieważ jest to jedyna efektywna droga prowadząca do wszechstronnego ukształtowania osobowości. Owa wielostronność realizuje się poprzez cztery podstawowe formy aktywności: intelektualną, werbalną, sensomotoryczną oraz emocjonalną⁴.

Dziś, kiedy tak wiele się mówi na temat przygotowania dzieci do szkoły, kształtowania ich wszechstronnego rozwoju, aktywizowania myślenia, trzeba mieć na uwadze to, że wychowanie przez sztukę szeroko pojęte stwarza w tym kierunku ogromne możliwości. Współczesne teorie wychowania przez sztukę rozszerzają dawną koncepcję kształcenia wyłącznie wrażliwości na sztukę i piękno. Uznają bowiem możliwość wielostronnego kształtowania ludzkiej osobowości, kształtowania opartego na podstawach estetycznych, przy wykorzystaniu wielostronnych wartości sztuki. Przyznają sztuce bardzo istotne miejsce wśród czynników oddziałujących na przeżycia i postawy człowieka.

Już dwa i pół tysiąca lat temu Platon sformułował tezę, że sztuka powinna być podstawą wychowania. Wychowawcze wartości, które niesie, to dostrzeganie piękna, kształcenie wrażliwości i oceny zjawisk w świecie sztuki, otwartości na problemy innych ludzi oraz refleksja nad samym sobą. Sztuka, jako podstawowy środek wychowania estetycznego, potwierdza wartość twórczą ludzi, inspiruje ich zachowania i postawy, a przede wszystkim kształtuje ich osobowość w zakresie moralnym i intelektualnym.

Wychowanie estetyczne stawia sobie za cel [...] wykształcenie pewnej wrażliwości na piękno. Wychowanie przez sztukę jest jednocześnie wychowaniem moralnym i umysłowym. Trzeba przecież wiele wiedzy ażeby ten proces wychowania przez sztukę mógł funkcjonować. Kształtowanie i rozwój osobowości polega na oddziaływaniu na człowieka wielorakich i różnorodnych dzieł stworzonych dotychczas przez ludzi i równocześnie na przygotowaniu jej do włączenia w proces tworzenia nowych dzieł⁵.

³ Ibidem, s. 14.

⁴ *Twórczość artystyczna w wychowaniu dzieci i młodzieży*. Red. S. POPEK. Warszawa, WSiP, 1985, s. 60.

⁵ J. BIAŁOSTOCKI: *Pięć wieków myśli o sztuce*. Warszawa 1976, s. 64.

Potrzebę kształtowania osobowości człowieka za pomocą sztuki głosił H. Read. W 1945 roku rzucił hasło „wychowanie przez sztukę”, która stanowi podstawę wewnętrznej równowagi człowieka, zaspokajania potrzeb twórczych, źródło poznania świata. Oznacza to dążenie do integracji wszystkich sfer osobowości ludzkiej, z włączeniem tych władz psychicznych człowieka, które dotąd nie były doceniane, a więc głównie intuicyjnego tworzenia, zaangażowania emocjonalnego, postawy twórczej. Koncepcja ta — ogromnie płodna w wartości niepowtarzalne — w działalności plastycznej zwanej ekspresją widzi narzędzie wychowania kształtujące głównie „postawę otwartego umysłu i twórczą postawę wobec życia”⁶. W tej formie edukacja plastyczna została uznana jako konieczne dopełnienie ogólnego kształcenia i wychowania, którego celem społecznym jest przygotowanie do aktywnego i świadomego uczestnictwa w kulturze. Plastyka może być także rodzajem kompensacji, może wynagradzać twórcy (a także odbiorcy) jakieś dotkliwe braki, stanowić realizację mniej lub bardziej konkretnych marzeń.

Wizja plastyczna, artystyczna staje się często również próbą autokreacji, ukrytym marzeniem o samym sobie. Istnieje nieskończenie wiele dróg do zawarcia swych przeżyć w obrazie, rzeźbie, rysunku czy też happeningu: od szczegółowego, czytelnego dla wszystkich obrazu do niesłyszanie subtelnych oraz dalekich aluzji, ukrytych w symbolach, barwach, kompozycjach, strukturach i fakturach. [...] Stworzenie podczas zajęć atmosfery życzliwości, akceptacji, pozytywnej oceny uczniów, zahamowanie lęków, obaw, wyzwolenie ekspresji emocjonalnej prowadzi do otwarcia się, umocnienia poczucia wiary we własne siły, a w efekcie do uruchomienia sił potencji twórczych, mobilizacji i aktywizacji⁷.

Sztuki plastyczne są ważnym elementem wychowania estetycznego i wychowania ogólnego. Mogą współdziałać w rozwoju pełnej osobowości człowieka przez integrację procesów emocjonalnych, intelektualnych i manualnych, a także przygotować do życia w społeczeństwie. Są środkiem wychowania, ponieważ kształtują postawy człowieka, ale jednocześnie są środkiem nauczania, ponieważ wzbogacają zasób wiedzy i mechanizmy poznawcze. Sztuki plastyczne przez to, że nie przeciwstawiają wychowania-nauczaniu, akcentują jedność i niepodzielność procesu formowania osobowości. Wychowanie i nauczanie zmierzają do wywołania w psychice człowieka zmian kształtujących jego umysł, uczucia, wolę, charakter i osobowość w pożądanym przez wychowawców kierunku. Podstawą ćwiczeń plastycznych jest radość, jaką sprawia dotykanie, manipulowanie, oglądanie, działanie. Umożliwiają komunikowanie, okazywanie uczuć,

⁶ H. READ: *Wychowanie przez sztukę*. Przeł. A. TROJANOWSKA. Wrocław, Ossolineum, 1976, s. 268.

⁷ M. DACHOWSKA: *Inspiracje plastyczne*. Białystok 1997, s. 3

wyrażanie swojej osobowości. Tworząc prace plastyczne, uczeń w warunkach szkolnych na lekcjach plastyki czy też uczestnik zajęć plastycznych rozwija swoją wyobraźnię i pomysłowość, odkrywa przyjemność płynącą z wyrażania samego siebie. Sztuki plastyczne przyczyniają się także do wychowania w duchu samodzielności: w przypadku dziecka, nabywa ono umiejętności radzenia sobie, dobierania narzędzi i materiałów potrzebnych do realizacji projektu, wykazywania inicjatywy. Staje się zdolne do dokonywania wyboru, umie go uzasadnić, rozwija sprawność odkrywania i samodzielnej nauki. Zajęcia kreatywne mogą przyczynić się ekspansji i rozwoju osobowości.

Ekspresja plastyczna jest również najbardziej powszechną formą terapii, w której stosuje się szereg różnorodnych technik. Powstające dzieło ma charakter twórczy i jest ekspresją uczuć, wartości postaw, jest zatem obrazem osobowości autora. Dla niektórych jest to jedyna bezpośrednia forma uzewnętrznienia własnego świata przeżyć za pomocą symboli. Umożliwia wyzwolenie się utrwalonych zachowań, kompensuje braki, realizuje zamierzenia i pragnienia, które nie miały okazji być spełnione w rzeczywistości. Wytwór plastyczny jest rezultatem pracy twórczej, obrazowym odbiciem psychiki, wiedzy, posiadanych doświadczeń.

Arteterapia z wykorzystaniem sztuk plastycznych do celów terapeutycznych i diagnostycznych pozwala kształtować inteligencję emocjonalną, a zatem takie umiejętności, jak: rozpoznawanie własnych emocji oraz wyrażanie ich w sposób akceptowany przez innych i co najważniejsze, daje możliwość pozbycia się lęku, pomaga ujawnić stłumione stany emocjonalne, działa na różne sfery życia psychicznego (intelekt, procesy poznawcze, sferę emocjonalną). Pełni funkcję kompensacyjną, wzmacnia samoocenę i poczucie własnej wartości. W poszukiwaniu teoretycznych podstaw arteterapii należałoby zwrócić się w kierunku teorii kultury, muzyki, literatury oraz teorii dotyczących źródeł i mechanizmów działalności twórczej. Można oprzeć się również na teoriach osobowości i mechanizmów regulujących ludzkie działanie oraz teorii emocji. Nurty te ściśle wiążą się z teorią twórczości. Proces twórczy to spontaniczne i nieuświadomione dążenie do „samourzeczywistnienia się poprzez działanie, w następstwie czego powstaje wytwór jako produkt nieświadomej i świadomej sfery osobowości”⁸. Badania naukowe dowodzą, że dyspozycje twórcze posiada każda jednostka, lecz sprawą właściwego wychowania jest to, czy owe dyspozycje zostaną uaktywnione. Zwolennicy teorii emocji uważają natomiast, że naturalną prawidłowością jednostki jest dążenie do doznawania emocji o znaku dodatnim, do których można zaliczyć radość, nadzieję i przyjemności zmysłowe. Arteterapia nawiązuje również w swych założeniach do teorii potrzeb, które są podstawowymi stymulatorami ludzkiego działania. Potrzeby fizjologiczne pobudzają organizm do biologicznego istnienia, natomiast potrzeby przejawiające się pragnieniem

⁸ A. JANICKI: *Twórczość artystyczna w świetle teorii psychologicznych*. „Zeszyt Naukowy Akademii Muzycznej we Wrocławiu”, nr 52. Wrocław 1989.

kontaktu emocjonalnego, bezpieczeństwa i przynależności wynikają z psychospołecznego rozwoju człowieka. Właściwością człowieka, która powoduje jego rozwój, jest potrzeba samorealizacji, która pozwala na podejmowanie odważnych i twórczych działań⁹.

Na potwierdzenie faktu, że sztuki plastyczne pełnią szczególną funkcję w kształtowaniu osobowości, należy posłużyć się przykładem. Zajęcia plastyczne z elementami terapii zostały wykorzystane w ramach zajęć pozalekcyjnych. Terapeutyczne działanie poprzez sztuki plastyczne zastosowano w pracy z dziećmi nadpobudliwymi psychoruchowo, nieśmiałymi, mało aktywnymi i z deficytami rozwojowymi. Specyfiką i jednocześnie najbardziej terapeutycznym walorem sztuki, zwłaszcza sztuki niewerbalnej, a więc dzieł plastycznych, pantomimicznych, tanecznych i muzycznych okazało się bezpośrednie, pozaintelektualne odwoływanie się do sfery emocji. Skoro pozaintelektualne, więc nieograniczone pod względem wykształcenia i zasobów poznawczych i inteligencji odbiorców oraz twórców. Z tego powodu sztukę plastyczną można stosować jako narzędzie oddziaływania na emocje.

Sztuka plastyczna staje się pretekstem do odpowiedzi na odwieczne pytania: Kim jestem? Dokąd idę? Jaki jest sens mnie, mego życia, tego świata? Przez to, że sztuka może formułować te pytania, nawet na nie wprost nie odpowiadając, spełnia funkcję terapeutyczną. Pozwala porządkować sferę przeczucia, bojaźni, wiary, niewiary, wątplenia. Zajęcia odbywały się w ramach godzin pozalekcyjnych, jako *Warsztaty plastyczne z elementami arteterapii* na terenie Miejskiej Szkoły Podstawowej nr 4 w Zawierciu w roku szkolnym 2011/2012. Grupa wyłoniona została przez pedagoga szkolnego w przedziale wiekowym od 10 do 12 lat. Uczestnicy zajęć to dzieci o zróżnicowanym rozwoju emocjonalnym, bez preferencji manualnych i niewykazujące uzdolnień plastycznych. Zróżnicowanie dotyczyło również sfery wartościowania postaw moralnych i społecznych.

Paulinka, 11-letnia dziewczynka, nieśmiała, pełna niepewności, prezentująca postawę lekko bojaźliwą. Dziecko spokojne, lecz z tendencją do wycofywania w sytuacjach wymagających podjęcia decyzji, wyboru. W nauce szkolnej uzyskiwane oceny klasyfikowały się poniżej przeciętnej, chociaż były pozytywne. Uczestnicząc w zajęciach, nabiera wiary we własne możliwości, a język sztuk plastycznych stał się dla dziewczynki środkiem porozumienia z rzeczywistością zewnętrzną i wewnętrzną. Zauważono również rozwinięcie wyobraźni, rozszerzenie oraz pogłębienie świadomości własnego istnienia, wyzwalanie się umiejętności wyrażania siebie, ekspresji, inspirowanie postawy twórczej w stosunku do różnych zjawisk życia i różnych rodzajów aktywności. Następuje również wyraźna poprawa ocen szkolnych. W efekcie Paulinka staje się osobą pewniejszą i uśmiechniętą.

⁹ Z. SKOMY: *Teorie psychologiczne jako podstawa arteterapii*. „Zeszyt Naukowy Akademii Muzycznej we Wrocławiu”, nr 52. Wrocław 1989.

Dlatego można mówić o wyzwalających energię lub redukujących napięcia funkcjach sztuk plastycznych w życiu psychicznym dziecka, oddziałując na wyobraźnię, jednocześnie z nią współdziała, rozszerzając możliwości jej funkcjonowania. Dzięki temu dziecko czuje potrzebę przeobrażenia swego otoczenia i tworzenia nowych wartości, prezentuje postawę coraz bardziej kreatywną.

Innym przykładem jest Natalia (lat 11). Dziewczynka z rodziny dysfunkcyjnej, mająca trudności z określaniem świata wartości, z zaburzeniami emocjonalnymi oraz bardzo niską samooceną, co przekłada się na problemy w nauce. Biorąc udział w zajęciach, dokonuje weryfikacji postawy wobec samej siebie. Jej działania plastyczne, będąc akceptowane przez grupę powodują, że Natalka sama zaczyna akceptować własne poczynania, a także budują u dziewczynki poczucie znaczenia własnej wartości. Z początku pełna buntu, pretensji, swego rodzaju egzaltacji nastawionej na konfrontację. Postawa, którą Natalia prezentowała, była oczywiście reakcją obronną wobec otaczającej ją rzeczywistości i warunków społecznych. W miarę upływu czasu dziewczynka łagodnieje, nawiązuje prawidłowe relacje w grupie, dokonuje swoistej samooceny własnych postaw. Zdaje się być pogodzona z samą sobą, staje się zdolna do rozumienia innych ludzi, a także ich sposobu widzenia świata, uczy się współzycia. Zaczynając akceptować samą siebie, odpowiednio buduje świat wartości z wiarą we własne możliwości.

Patryk na uczestnictwo w zajęciach zdecydował się właściwie dla podtrzymania towarzystwa koledze (Krzysztof, o którym parę słów później). Zmotywowany do działania przez grupę wykazywał postawę dalece asekuracyjną w swojej ekspresji plastycznej. Zaczynał pracę, przerywał, nie kończąc jej stwierdzał, że i tak nie uda mu się np. namalować ładnej pracy. Po wywiadzie szkolnym okazało się, że jako uczeń często prezentuje postawę pełną niepewności, wahania, niezdecydowania, z tendencją do wycofywania się z podejmowanych prób, oceny z nauczania plasują się na poziomie przeciętnym. Na zajęciach plastycznych sukcesywnie podejmuje pracę, której nie kończy, aż wreszcie raz dokończona posiada elementy pełnej kompozycji, znajdując uznanie wśród uczestników zajęć. Działania twórcze związane z ekspresją plastyczną są od tej pory przez Partyka podejmowane z chęcią, zabawą, swego rodzaju przygodą. Postawa chłopca przekłada się na inne obszary aktywności. Nie obawia się już podejmowania decyzji, działa świadomie, wyciągając trafne wnioski.

Krzysztof, bliski kolega Partyka, został skierowany na zajęcia przez pedagoga szkolnego. Chłopiec z pozytywnym nastawieniem do rzeczywistości, sympatyczny, lecz bardzo nieśmiały, niewykorzystujący w pełni własnego potencjału. Unika zabierania głosu publicznie, np. podczas lekcji, a jeśli już, to nie wyraża wszystkiego, w czym się orientuje. Pracując na zajęciach, jest skoncentrowany na tym, co robi, a z chwilą ukończenia pracy właściwie nie przywiązuje do niej wagi i znaczenia. Po pozytywnej reakcji grupy i osoby prowadzącej zajęcia w odniesieniu na jego działalność plastyczną zdaje się być zaskoczony. Z upły-

wem czasu werbalnie wyraża własne emocje, posiłkuje działalność plastyczną słowem, wyraża własne opinie. Staje się osobą bardziej aktywną w stosunku do sytuacji wyjściowej. Znajdując uznanie wśród rówieśników, nie obawia się wyrażania własnych opinii i wyciągania wniosków, w przypadku pomyłki weryfikuje własną postawę, nie uznając tego za porażkę.

Ola, dziewczynka niesprawiająca problemów wychowawczych, bardzo dobra uczennica, posiadająca dobre i ugruntowane miejsce w grupie rówieśniczej. Na zajęcia plastyczne zdecydowała się z ciekawości. Odnosząc sukcesy w różnych dziedzinach aktywności, przyjęła stanowisko, że i w tym obszarze znajdzie uznanie grupy i utwierdzi się w dobrej samoocenie. Podejmując aktywność plastyczną, np. malarską, z uporem i pełną świadomością własnej decyzji wybiera zabarwienie bardzo stonowane, oscylujące wokół szarości, monochromatyczne, w odbiorze mentalnym smutne, przygaszone koloryty. W wywiadzie środowiskowym okazało się, że dziewczynka stara się spełnić oczekiwania otoczenia (rodziców) nakierowane na sukces. Wymagania i presja odniesienia sukcesu wywierana na dziewczynkę jest ogromna. Dziewczynka przy realizacji plastycznej wypowiada się jednostajnie, wyraźnie zaznaczając w swoich pracach swoje imię i nazwisko, umieszczając je w centralnym miejscu pracy, jakby podkreślając własną osobę. Nieskora do uśmiechu, przejęta własną aktywnością bardzo powoli weryfikuje swoją postawę w stosunku do rzeczywistości, co przekłada się na wybór i wyraz środków plastycznych (w tym przypadku wybór kolorytu pracy plastycznej). Nie dopuszcza do myśli ewentualnej pomyłki i zmiany stanowiska. Bardzo powoli rozjaśnia paletę barwną w swoich pracach malarskich. Utwierdzona przez środowisko, że powinna być najlepsza w aktywności plastycznej, zauważa różnicę wyboru palety barwnej w stosunku do innych uczestników zajęć. Wypadałoby w tym miejscu zadać pytanie, na ile kondycja osobowościowa wpływa na kształt aktywności twórczej, aktywności plastycznej. I tym samym, jak ta aktywność przekłada się na postawę jednostki wobec otoczenia i samego siebie.

Ania, bliska koleżanka Oli, podobnie jak i ona, jest bardzo dobra uczennicą. Staranną, bardzo pracowitą. W wypowiedziach malarskich dotyczących jej bezpośrednich doświadczeń, podobnie jak koleżanka, wybiera monochromatyczną kolorystykę. W przedstawianej rzeczywistości dominuje szarość. Dziewczynka w komentarzu do prac opisuje wydarzenia związane z plastyczną kreacją. Nie ma tu miejsca na radość, spontaniczność, jest konkretna sytuacja, bardzo przyziemna, odnosząca się niejednokrotnie do nieciekawego wydarzenia w jej interpretacji, np. jak jazda na nowym rowerze, której nie lubi, albo nieudana wycieczka krajoznawcza. Z kolei ta sama dziewczynka zachęcona do snucia i przedstawiania marzeń, diametralnie zmienia paletę barwną stosując szeroką gamę kolorystyczną. Jakby celowo wskazuje na to, że marzenia i rzeczywistość wymyślona są kolorowe, optymistyczne w oderwaniu od świata realnego.

Znamiennym przykładem jest działanie Mateusza. Chłopiec po traumatycznych przeżyciach, stracie matki i brata, ojciec przebywający w zakładzie karnym, co spowodowało, że przebywa w ośrodku wychowawczo-opiekuńczym. Sprawia problemy wychowawcze, ma trudności w nauce, jak również w kontaktach z grupą rówieśniczą i otoczeniem. Na zajęciach plastycznych najpierw przejawia brak zainteresowania tego rodzaju aktywności. Po zmotywowaniu obojętnie przystępuje do pracy. Jego wytwory są bardzo lakoniczne w wymowie, zaczęte, przerywane i niekończone. Uczestnicząc jednak w zajęciach, po pewnym czasie przedstawia w sposób schematyczny ciągle ten sam motyw. Jest to cmentarz przy torach kolejowych. Posiadając dostępność do różnych narzędzi plastycznych, skłania się po pewnym czasie do kolorowego rysunku pisakami, ale i w tym przypadku jego działalność jest monotematyczna. Przedstawia pojazdy wyposażone w karabiny, armatki bojowe. Kontynuując ten motyw, nawiązuje rozmowę z prowadzącym zajęcia, ujawniając rodzaj własnego wewnętrznego buntu na sytuację, która go spotkała w życiu. W pracach malarskich pojawiają się czołgi i pojazdy uzbrojone. Chłopiec jednak powoli zaczyna nawiązywać kontakt z otoczeniem, opowiadając o motywach we własnej działalności plastycznej. Przy próbach zmiany motywu prace zostają niedokończone, zauważa się wyraźną trudność w interpretacji za pomocą środków plastycznych zdarzeń i motywów nienawiązujących bezpośrednio do jego przeżyć i kondycji psychicznej. Długi proces poszukiwania formy w wyrażaniu się za pomocą ekspresji plastycznej znajduje wreszcie moment, kiedy chłopiec przedstawia kompozycję martwej natury, poprawnie komponując przestrzeń na płaszczyźnie. Znajdując akceptację własnej pracy przez otoczenie, zmienia własną postawę. Prace plastyczne wykonuje na zajęciach starannie, szukając odpowiednich kolorów, elementy kompozycji zaznacza wyraźnym konturem, początkowo czarnym w późniejszym czasie kontur zaznaczony jest różnym kolorem. Wyraźnym znakiem na pracach chłopca jest jego podpis, imię i nazwisko. Zmiana wymowy wytworu plastycznego koreluje ze zmianą w jego zachowaniu wobec otoczenia, powoli zaczyna nawiązywać poprawne relacje.

Marysia jest dziewczynką pogodną, pozytywnie nastawioną do rzeczywistości. W środowisku rodzinnym żyje w bardzo skromnych warunkach w starej, zaniedbanej kamienicy, w odległym miejscu od skupisk zieleni miejskiej. W swoich pracach na zajęciach plastycznych często przedstawia swój wymarzony, bajecznie kolorowy ogród. Potrafi o nim opowiadać, jakie rośliny będą tam rosły, jakie kwiaty zakwitną.

W podobny sposób generuje swe marzenia Patryk, funkcjonujący w rodzinie o niskim standardzie życia. Interesuje się egzotycznymi podróżami, o nich marzy w przyszłości i to przede wszystkim jest treścią jego bardzo starannie wykonanych prac.

Z przytoczonych przykładów wysnuwa się wniosek, że twórczość plastyczna dzieci jest uniwersalnym środkiem, służącym do wypowiedzania najgłębszych pragnień i przeżyć. Dobrze prowadzona twórcza praca plastyczna może dziecko

nieśmiałe i zamknięte w sobie przekształcić w jednostkę odważną i czynną, pełną inicjatywy i wytrwałości.

Nieco inaczej przedstawia się sytuacja Damiana, chłopca dziewięcioletniego. Sprawia kłopoty wychowawcze w domu i w szkole, charakteryzuje się nadpobudliwością, a to z kolei przekłada się na niepoprawne kontakty z otoczeniem. W środowisku rodzinnym często jest upominany za niewłaściwe zachowanie. Podczas zajęć plastycznych demonstracyjnie przedstawia schematyczne rysunki przypominające bazgroty, dopełnia je słowem o negatywnym wydźwięku. W postaciach ludzkich podkreśla narządy płciowe, nadając im wydźwięk ironiczny. Jego wytwory zostały jednak wykorzystane do prowadzenia rozmów, poproszony o przedstawienie siebie w formie rysunkowej wizerunek wyposaża w nóż i sztylet. Na każdej niemal pracy umieszcza obraz drapieżnego pająka. W relacji z chłopcem, kiedy nie podkreśla się negatywnego aspektu jego aktywności plastycznej, rysuje treści związane z przyjemnymi przeżyciami, chociaż następuje tu niewłaściwe usytuowanie zdarzeń w czasie. Dla przykładu, w okresie świąt Wielkanocnych przedstawia realia związane ze świętami Bożego Narodzenia. Uwagę w tych interpretacjach zwracają jednak życzenia generowane z okazji świąt do wszystkich od Damiana. Chłopak, który w codziennych sytuacjach prezentuje postawę pełną buntu i nerwowości, na rysunku umieszcza życzenia wszystkiego najlepszego dla wszystkich, co jest pozytywnym przejawem jego nastawienia do rzeczywistości. Należy zwrócić uwagę na charakter rysunku związany ze świętami. Jest to praca kolorowa, nieposiadająca znamion bazgroty dziecięcej, jest to prawidłowy rysunek odpowiadający rozwojowi chłopca. Podczas interpretacji pozytywnych zdarzeń następuje wyciszenie emocjonalne chłopca, zaczyna nawiązywać prawidłową rozmowę z prowadzącym i z innymi uczestnikami zajęć. Pracę na dowolny temat wykonuje już pełnym zaangażowaniem, prezentuje pozytywną postawę, cały czas wspomagany jest rozmową, co stanowi pozytywną motywację, jego praca znajduje uznanie w otoczeniu. Następuje zmiana w zachowaniu chłopca, potrafi odpowiednio zachowywać się w stosunku do danej sytuacji. Staje się zrównoważony, spokojny i wyciszony, co przynosi mu zadowolenie i satysfakcję.

Sztuka i aktywność plastyczna występują tutaj jako czynnik wspomagający prawidłową ocenę sytuacji i przekładają się na prawidłowy sposób postępowania chłopca, zmienia się również relacja z otoczeniem. Dobrze prowadzona twórcza praca plastyczna może dziecko nadpobudliwe, nerwowe czy nieśmiałe i zamknięte w sobie przekształcić w jednostkę odważną i czynną, pełną inicjatywy i wytrwałości. „Każde dziecko trzeba doprowadzić do aktywnego uczestnictwa w twórczych przeżyciach artystycznych, pamiętając, że artystyczne wychowanie jest jedną z dróg umożliwiających rozwój twórczej, wszechstronnie rozwiniętej osobowości”¹⁰.

¹⁰ I. SŁOŃSKA: *O wychowaniu estetycznym w szkole podstawowej*. Warszawa, Nasza Księgarnia, 1966, s. 84.

Sztuki plastyczne pasują znakomicie do procesu kształtowania osobowości i postawy otwarcia na świat. Sztuka rozumiana jako różnorodność dziedzin wpływa na podniesienie estetycznej wrażliwości i na intensywność przeżyć. Twórczość plastyczna ma duże znaczenie dla utrzymania równowagi nerwowej dziecka, dla jego zdrowia psychicznego. Daje mu wiele radości i podnosi dobre samopoczucie, a jednocześnie przynosi odprężenie, rozładowanie napięć uczuciowych. Dzieci, które biorą udział w interesujących zajęciach plastycznych, mogą wykazywać się swoją pomysłowością, inicjatywą, stają się spokojniejsze, bardziej opanowane. W kształtowaniu jednostki o otwartym umyśle i zdolnej do ciągłego rozwoju osobowości istotną rolę odgrywa przyswajanie i wdrażanie do odbioru różnych form sztuki. Ma to duże znaczenie zarówno w wychowaniu przez sztukę, jak i dla sztuki, bo „dzięki sztuce dziecko osiąga rozszerzenie świata swych przeżyć i świata, jako integralnej części swej osobowości”¹¹.

Podstawowym zadaniem sztuk plastycznych w procesie wychowania jest troska o rozwój zintegrowanej osobowości i kształcenia wizualno-plastycznej kultury. Sztuka i formy aktywności plastycznej mają spełniać rolę osobliwego i atrakcyjnego instrumentu kształcąco wychowawczego. Za najważniejszą właściwość osobowości uważa się postawę otwartą i twórczą. Postulat kształtowania twórczej osobowości nie jest sprzeczny z postulatem formowania — wzbogacania kultury plastycznej, ponieważ kultura taka wymaga zaangażowania, umysłu otwartego i twórczego, samodzielności w rozwiązywaniu problemów i ujmowaniu zjawisk.

Aktywne działanie jest naturalną potrzebą i koniecznością każdego człowieka. Sztuki plastyczne w kształtowaniu osobowości i postawy otwarcia na świat stwarzają korzystne warunki do działania coraz bardziej świadomego i zaangażowanego, wyznaczają nowe horyzonty i problemy, dostarczają wciąż innych rozwiązań i wartości. W trakcie obcowania z plastyką dzieci i młodzież mogą poszerzać swoje indywidualne możliwości twórcze, przekraczać granice dotychczasowej orientacji o świecie materialno-społecznym.

Wzbogacanie osobowości wychowanka nie polega na samym przekazywaniu mu wiadomości o świecie, lecz na stwarzaniu takich sytuacji, które wyzwalają i potęgują jego przeżycia oraz skłaniają do samodzielnego rozwiązywania zagadnień. Często dzieła plastyczne przemawiają do wychowanków bardziej niż przekaz ustny. Aktywność twórcza pozwala widzieć więcej i lepiej, inaczej i intensywniej. W procesie samodzielnego działania i w czasie twórczego kontaktowania się z dziełami plastycznymi wychowanek nawiązuje bezpośredni, osobisty i uczuciowy kontakt ze światem materialnym i ludzkim.

Głównym celem edukacji pojmowanej ogólnie, a w tym również edukacji plastycznej jest rozwój harmonijnej, otwartej, zintegrowanej, pełnej i twórczej

¹¹ M. TYSZKOWA: *Sztuka dla dzieci szkolnych*. Warszawa—Poznań, PWN, 1979, s. 123.

osobowości ucznia. Przygotowanie ucznia do życia teraz i w przyszłości, radzenia sobie w trudnej rzeczywistości, wdrażanie do aktywnego i twórczego działania to podstawowe zadania wychowawcze i edukacyjne w szkole.

Sztuki plastyczne w systemie oświaty są głównym ogniwem oddziaływań, stanowią bowiem najpowszechniejszą formę samorodnej działalności twórczej dzieci. Ten naturalny pęd do aktywności należy tak ukierunkować, aby realizowały się cele rozwojowe systemu otwartego umysłu. Zmiany zachodzące pod wpływem czynnych lub biernych kontaktów ze sztukami plastycznymi dotyczą rozwoju zdolności spostrzegania rzeczywistości, koncentracji uwagi, rozwoju pamięci wzrokowej, wyobraźni i myślenia twórczego. Pod wpływem przeżyć w kontaktach z wytworami własnymi lub dziełami sztuki następuje rozwój wrażliwości i kultury uczuć wyższych, co staje się niezbędne w kształtowaniu humanitarnej postawy moralno-społecznej. Głównie jednak kształtuje się osobowość poprzez rozbudzanie i rozwijanie potrzeb i zainteresowań, twórczych aspiracji i zdolności, a także samoświadomości i twórczego stosunku do otaczającej rzeczywistości.

Bibliografia

- BIAŁOSTOCKI J.: *Pięć wieków myśli o sztuce*. Warszawa 1976.
- DACHOWSKA M.: *Inspiracje plastyczne*. Białystok 1997.
- JANICKI A.: *Twórczość artystyczna w świetle teorii psychologicznych*. „Zeszyt Naukowy Akademii Muzycznej we Wrocławiu”, nr 52. Wrocław 1989.
- PORĘBSKA M.: *Osobowość i jej kształtowanie się w dzieciństwie i młodości*. Warszawa, WSiP, 1982.
- READ H.: *Wychowanie przez sztukę*. Przeł. A. TROJANOWSKA. Wrocław, Ossolineum, 1976.
- SKORNY Z.: *Teorie psychologiczne jako podstawa arteterapii*. „Zeszyt Naukowy Akademii Muzycznej we Wrocławiu”, nr 52. Wrocław 1989.
- SŁOŃSKA I.: *O wychowaniu estetycznym w szkole podstawowej*. Warszawa, Nasza Księgarnia, 1966.
- Twórczość artystyczna w wychowaniu dzieci i młodzieży*. Red. S. POPEK. Warszawa, WSiP, 1985.
- TYSZKOWA M.: *Sztuka dla dzieci szkolnych*. Warszawa—Poznań, PWN, 1979.
- SZEWCUK W.: *Psychologia. Zarys podręcznikowy*. T. 2. Warszawa, WSiP, 1975.

Visual arts in shaping the personality and attitude of openness to the world

Summary

Article indicates the elements of the development of the human personality and what is the significance of the visual arts in shaping personality, as a tool and method of interaction in the development of an integrated personality and learning visual artistic culture. Visual arts

are treated here as a basic form of expression and the expression of individual psychological development, and thus one of the ways of knowing mental development. The issues are complemented by an analysis of selected cases where activity was used as a result of surgery to change attitudes, verification of self-esteem, improve social relationships and the development of the capacity of perceiving reality, concentration, development of visual memory, imagination and creative thinking.

Key words: visual arts, the formation of personality, open mind, open attitude to the world